

VAKIF VE VAKIF ESERLERİNİN RESTORASYONU

Araş.Gör. Celil ARSLAN*

Vakfın Tanımı :

Vakıf; (çoğulu: Evkaf) Toplumun yararına kişilerin servetlerini bağışlamaları ve bu amaçla bazı kurumlar meydana getirilmeleriyle oluşan hukuki sistemin adıdır. Bir malın şahsın mülkünden çıkartılarak belirli şartlarla hayri, dini, sosyal ve insani bir amaca sürekli olarak tahsis edilmesidir.

Vakıf kelimesi, Arapça'da "durdurmak", "alıkoymak" manasına olup, ıstılah olarak VIII. asır ortalarından XIX. asır sonlarına kadarki devrede İslam ülkelerinin içtimai ve iktisadi hayatında ehemmiyetli bir rol oynayan "dini-ictimai" bir müessesenin adıdır. Vakfın ilk hukuki tariflerine fıkıh kitaplarında rastlanır. Ancak, değişik mezheplerin ve hatta aynı mezhebe bağlı fakihlerin vakıf hakkındaki tarifleri birbirinden farklıdır⁽¹⁾

Vakıf sisteminin kuruluşu ve çalışması kısaca şöyledir: Taşınır veya taşınmaz servetini, tesir altında kalmaksızın , kendi rızasıyla toplum yararına adayın kişi, yani Vakıf (Vakfeden) bir belge düzenler. Buna Vakfiye ya da Vakıfname denir. Burada kurmayı vaad ettiği Mektep, Medrese ya da başka kuruluşun çalışmasına ilişkin bazı şartları, ilkeleri, bu kurumların yaşaması için gerekli mali kaynakları (dükkan, tarla vs.), vakfın düzeni ve yönetimi ile ilgili şartları, Mütevellî denen vakıf yöneticisini, onun görevlerini ve haklarını belirtir. Vakfiye Kadı tarafından tasdik edildikten sonra hükümleri değiştirilmeden uygulanır. Vakfın denetimi Kadı ve Müftüler ile merkezde Evkaf işleri ile ilgili daire tarafından yapılır⁽²⁾ .

Vakfiyeler Allah'a hamdü sena ile başlar, Hz. Peygambere salat ve selam ile hayır ve hasenatın sevabını teyid eden Ayet ve Hadisi şeriflerle devam eder. Vakıfla ilgili tescil işlemini yaptırmak üzere mahkemeye gelen vakıf veya yetkili kılacağı tescil mütevellîsi tayin edilen şahsın ismi, şöhreti ve ikamet yerleri kaydolunarak vakfın sözleri aynen kayda geçirilir. Vakfın mahiyeti, vakfolunan malların yeri, mevki ve sınırları, vakfın nasıl yönetileceği, vakıf gelirlerinin harcanacağı yer ve şekli, kimlerin mütevellî olacağı, diğer görevlilerle

* İslâm Sanatları Tarihi Anabilim Dalı.

(1) Yediyıldız, Bahaeddin, "Vakıf", İ. A., C. XIII, İstanbul , s. 153-163.

(2) Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi** (Başlangıçtan 1985'e), Ankara 1985, s. 89-90, Ateş, İbrahim, v.d., **Son On Yılda Vakıflar "1980-1990"**, Ankara Tarihsiz, s. 6.

hizmet ehlinin özellikleri ile alacakları ücretler belirtilir. Son kısmında , vakfın şartlarını değiştirip bozanlar veya vakfiyede yazılı şartları yerine getirmeyenler için beddualara ve bunun Allah katında da makbul bir davranış olmadığını belirten ayetlere yer verilir. En sonunda vakfiyenin tescil tarihi ve şahit olanların adları yazılır. Böylece kurulan vakfın belirtilen özellikleri haiz vakfiyesi mahkeme siciline kaydedilip bir sureti hakim tarafından mühürlenerek ilgiliye verilir⁽³⁾.

Tarih boyunca vakfiyeler taş, deri ve kağıt gibi yazı için elverişli malzemeye yazılmıştır. Şayet vakfın mevzuu bir bina ise, vakfiyenin özeti binanın duvarlarından birine kazılırdı. Türkçe ilk vakfiye Germiyanoglu II. Yakup Beğ tarafından taş üzerine yazdırılmıştır (öl.1428)⁽⁴⁾.

Vakıf menfeati halka ait olur. Ebedi olarak Cenab-ı Hakkın mülkünde olmak üzere başkasının mülküne geçirmekten ve mülküne sahip olmaktan hapis ve yasak kılınır⁽⁵⁾.

Vakıfların ne zaman ortaya çıktığı (menşei), kuruluş ve işleyişi, mahiyeti, sosyal ve kültürel açıdan Türk toplumundaki yeri ve önemi vb. konularda bilim adamları tarafından fazla sayıda eser ve makale neşredilmiştir⁽⁶⁾.

İnsanın yaradılışında varolan yardımlaşma duygu ve düşüncesi insanlığın tarihi ile yaşıttır. Her toplum yardımlaşma hususunda kendi yaşadığı zamanın sosyal yapısına göre bazı faaliyetlerde bulunmuştur. Yardımlaşmanın teşkilatlandırılmış en ideal şeklini ise vakıf olarak görmekteyiz.

Türkler İslamiyeti kabul etmeden önce de vakıf kurmakta idiler. Nitekim Uygurlar'da içinde bir Tıp Medresesi ve diğer okulları bulunan

---

(3) Ateş, İbrahim, v.d., a.g.e., s. 6-7.

(4) Sümer, Faruk, "XIV. Yüzyılda Türkiye", **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı** (XIV . Yüzyıl), Haz. Oktay Aslanapa, 1977, s. 15.

(5) Akgündüz, Ahmet, **İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, T.T.K., Ankara 1988, s. 30-31.

(6) Akgündüz, Ahmet, a.g.e., Kazıcı, Ziya, **İslâmî ve Sosyal Açısından Vakıflar**, İstanbul 1985, Öztürk, Nazif, **Tarihî ve Sosyal Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara 1983, Güneri, Hasan, **Türk Medenî Kanunu Açısından Vakıfta Amaç Kavramı ve Amacına Göre Vakıf Türleri**, Ankara 1976, Ateş, İbrahim, "Hayrî ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar", **Vakıflar Dergisi**, S. 25, s. 55-88, Berkî, Ali Himmet, "Vakıfların Tarihî Mahiyeti, İnkişafı ve Tekamülü, Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faydalar", **Vakıflar Dergisi**, S. 6, Yedi yıldız, Bahaeddin, "Vakıf Müessesesinin XVIII. Asır Türk Toplumundaki Rolü", **Vakıflar Dergisi**, S. 25, s. 23-54, Berkî, Şakir, "Vakıfların Devlete ve Devletin Vakıflara Hizmeti", **Vakıflar Dergisi**, S. 7, s. 45-52, v.b. çalışmalar sayılabilir.

bir ibadet mekanı kurumuna gelirleriyle katkı getirmek üzere zamanın hakani tarafından bağ, bahçe ve arazi vakfedildiğini gösteren vakıf belgelerinin arşivlerde mevcut olduğu bilinmektedir (7).

İslam vakfının menşei üzerinde şimdiye kadar bir hayli tartışma yapılmış, netice olarak ; vakfın menşei doğrudan doğruya İslam prensiplerine dayandığı sonucuna varılır. Bu fikre cemiyetin hem manevi, hem maddi hayatına yön veren bir sistem olarak İslamın müminlerin zihnine birlik, dayanışma ve yardımlaşma duygusunu işleyen prensipler ortaya koymasını nazarı dikkate alınarak varılmıştır. Bu konuda sık sık vakfiyelerde zikredilen bazı ayetler dikkati çeker. Bu ayetler Kur'an-ı Kerim'deki "Allah yolunda (fi sebillillah) mal harcamak (infak)", (11/195-261), "Malını akrabaya, yetimlere, yoksullara vermek (ita)", (11-177), "Fakiri beslemek (ita'm)", (LXXXIX/18, CVII/111-114), "Sadaka vermek", (IV/114), "Hayrat yapmakta yarışmak", (11/148, 111/114), gibi kavramları ihtiva eden ayetlerdir (8).

Vakfın İslami menşeden geldiğini Hz. Peygamberin hadisleri de göstermektedir. Hemen hemen bütün vakfiyelerde zikredilen bu hadislerden, vakfın gelişmesinde büyük rol oynadığı kabul edilen bir tanesi şudur; "Bir insan öldüğünde amelî(nin sevabı) kesilir. Defter'i a'meli kapanır. Yalnız; 1-Sadakai cariyesi, 2-İlmi bir eseri, 3-Kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin defter'i a'meli kapanmaz." Bu hadisdeki "sadakai cariyeye" kavramıyla vakfın kastedildiği ileri sürülmektedir.

Ayrıca Hz. Peygamberin sahabelerine "aslını satılmaz, bağışlanmaz ve miras yoluyla intikal etmez şekilde sadaka kılmaları, gelirlerini fakirlere tahsis etmeleri" şeklindeki tavsiyeleri dikkat çekmektedir(9).

Hz.Muhammed'in Fedek bahçesini, Hz.Ömer ve Hz. Osman'ın kıymetli arazilerinden büyük bir kısmını insanların yararına tahsis etmeleri, vakıf hadisesini İslami bir çehreye büründürmüştür.

Emeviler ve Abbasiler döneminde hızla gelişen vakıflar, Abbasiler döneminde hukuki esasları da belirlenerek bütün İslam alemine yayılmıştır.

Türkler'in İslamiyeti kabulü, özellikle Abbasi Devleti'nin parçalanarak, yerine Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla doğudaki

---

(7) Kunter, Baki, **Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd**, İstanbul, 1939, s.6_20, Kayaoğlu, İsmet, **Vakfın Menşei Hakkında Görüşler, Vakıflar Dergisi**, S. XI, s 49-55.

(8) Redaktör; Yıldız, Hakkı Dursun, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi C.14**, Çağ Yay., İstanbul 1989, S.20-21.

(9) Redaktör; Yıldız, Hakkı Dursun, a. g. e., s.23-24.

müslüman ahali Türkler'in egemenliğine girmiş, bu suretle Türkler islam dini ve hukukunun geliştirdiği vakıf müessesesini yaygın hale getirmeye başlamışlardır.

Beylikler de buldukları yerlerde bu müesseseyi geliştirmişler ve yenilerini eklemiştir. Osmanlılar döneminde vakıflar en mükemmel ve en görkemli dönemini yaşamıştır.

Zamanla artan vakıf hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere 1241 H.-1826 M. tarihinde "**Evkaf-ı Humayun Nezareti**" kurulmuştur. Cumhuriyet döneminde 1935'te yürürlüğe giren 2762 sayılı "**Vakıflar Kanunu**" ile vakıflar idaresinde düzenlemeler yapılmıştır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde kurulmuş olan vakıfların 6390 tanesinin 38571 parça taşınmaz malı ve büyük tarihi değer taşıyan 7414 adet eski eseri kalmış bulunmaktadır. XVIII. yüzyılda vakıf gelirlerinin devlet bütçesinin yarısına eşit olduğu görülmektedir. Vakıf harcamalarının % 30'u ibadet hizmetlerine, % 28'i eğitim-öğretim hizmetlerine ayrılmıştır⁽¹⁰⁾.

"Hayrat" veya "**Müessebat-ı Hayriye**" tabirleri Osmanlılar'da vakıf olarak yapılmış bina ve kuruluşları ifade eder⁽¹¹⁾. Bizzat kendisinden yararlanılmak üzere vakfedilen bina ve müesseselere "**hayrat**", bu müesseselerin ebedi olarak yaşaması ve topluma hizmet sunabilmesi için vakfedilen gelir kaynaklarına "**akarar**" denilmektedir.

Kurulan vakıfları şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1-Aynıyla intifa olunan vakıflar;

Vakfın herkesin yararlanabileceği, Müessesat-ı Hayriye (Mabedler, kabristanlar, ribatlar), sadece fakirlerin yararlanabileceği (imaretler, hastaneler vb.)

2-Geliri ile intifa olunan vakıflar;

Hayır müesseselerinin masraflarını karşılamak için kurulan vakıflardır. Genel olarak vakıf işletmeleri (çatılı binalar, vakıf işletmeleri -bağ, bahçe- vb.)

3-Avarız vakıfları;

Beklenmedik ihtiyaç karşısında sarfedilmek üzere tesis edilen vakıflardır. (Hastalık, yangın, fakirlik vb.)⁽¹²⁾.

Hayrat yapmakta, insanlığa hizmet sunmakta yarışmak kültür sistemimizde bir kıymet hükmü, bir kültürel değer olarak benimsenmiş ve insanımızın ortaklaşa kabul ettikleri, uydukları bir davranış modeli

(10) Akyüz, Yahya, a.g.e.,s.90.

(11) Pakalın, M.Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 1971, s.580.

(12) Akgündüz, Ahmet, a.g.e., s.209_217.

haline gelmiştir. Bu kıymet hükmü ve davranış modelinin somutlaşarak kurumlaşması neticesinde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde Türk dünyası bir baştan öbür başa hayratla donatılmıştır.

Vakıf bir manada, ıslam ülkesinin resmi tapusu olduğundan, sömürgeci devletler mülk mallarını değil, vakıf mallarını zappederken müslüman halkın canını siper yaptığını hayretle müşahade etmişlerdir. Bu sebeble vakıf müessesesinin aleyhinde ve vakıf malların dokunulmazlığını zedeleyecek mahiyette eserler yazmaya ve yazdırmaya başlamışlardır⁽¹³⁾

Sosyal sistemle kültür sistemi arasındaki hem birleşmeyi hemde ayrılığı tesis eden anahtar kavram "müesseseseleşme" kavramıdır. Müesseseseleşme tabiatı icabı, umumi bir vasafta sahip olan kültür unsurlarının (değerler, fikirler, semboller) toplum üyelerinin sosyal hareketi ve etkileşimi üzerinde doğrudan ve ani bir kontrol icra eden hareket normlarına, rollere, gruplara dönüşmesinden ibarettir. Mesela; Adaletin umumi değeri hakim rolünde, adliye teşkilatında, kanunların bünyesinde müesseseseleşir. O halde müesseseseleşme bir nevi kültür unsurlarının müşahhaslaşması, uygulanabilir ve uygulanmış formlara dönüşmesi olgusudur.

İşte Türk-İslam toplumlarında kültür değerlerinden bir çoğunun müşahhaslaşması, uygulanabilir formlara dönüşmesi vakıflar sayesinde meydana gelmiştir. Kültür sistemimizde yer alan normlar, değerler ve bilgiler sosyal sistemi harekete geçirmiş ve vakıf yoluyla müesseseseleşmişlerdir.

-Tabiatla karşılıklı faydaya dayanan bir birliktelik,
-Coğrafyayı kültürleştirip vatan haline getirme,
-Sosyal ve iktisadi farklılaşmaları en aza indirme,
-İlim yapma, toplumun bilgisini artırma ,
-Şehirleşme, sosyal bütünleşmeyi sağlama,
-Kısaca toplumda huzuru sağlama, insanları mutluluk içinde yaşatma arzu ve ideali; yollar, köprüler, hanlar, camiler, hamamlar, çeşmeler ve kütüphanelerin yapımına, beledi hizmetlerin verilmesine yol açmış, nihayet Türk şehirlerine şahsiyet kazandıran birer kültür abidesi diyebileceğimiz eserler ortaya konmuştur⁽¹⁴⁾

Vakıflar, şahıs kuruluşlarıdır. Sabit sermaye yatırımlarıyla da temayüz etme yarışı içine girmişlerdir. Kendi sahasında en güzelini yapma düşüncesi, san'atı ve mimariyi iyi yönde etkilemiştir. Bu durum

---

(13) Köprülü, Fuat, İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul, 1938, s.404_408.

(14) Yediyıldız, Bahaeddin, Türk Kültür Sistemi İçinde Vakfın Yeri, Vakıflar Dergisi, S.XX, Ankara, 1988, s.406.

insan zevklerini kemale erdirmiş, güzellikle-sadeliğin kucaklaşmasını, foksiyonla-estetığın barışmasını sağlamıştır.

Vakıflarda Türk'ün insanlık anlayışı büyük ölçüde tezahür eder. Bu da refah seviyesi ile ilgilidir. Ulvi gayelerin yeşerip gelişmesine vesile olur. Hizmetlerin görülmesi için gerekli geliri umumiyetle gayrimenkul kiralardan vb. sağlarlar. Donmuş yatırımlar olarak gayrimenkul mülkiyetinin vakıflara ait olması iktisadi bakımdan son derece önemlidir. Vakıf, varlığı ve geliri gayri şahsileştirerek şahıslararası varlık ve gelir farklarını asgariye indiren kuruluştur. Kazanma ve vakfederek bir varlık meydana getirme ekonomiye dinamizm verir ve kalkınmayı hızlandırır denilebilir⁽¹⁵⁾.

Vakıflar hakkında şöyle denilmektedir;

Osmanlı İmparatorluğu'nda taşınmaz mal servetin dörtte üçe yakın büyük bir kısmı vakıflara ait bulunuyordu. Yine Osmanlı İmparatorluğu döneminde gelişme gösteren vakıflar sayesinde bir adam; vakıf bir evde doğar, vakıf beşikte uyur, büyür, vakıf mallardan yer, içer, vakıf okullarda vakıf kitaplarda okur, vakıf bir okulda hocalık eder, vakıf idaresinden ücret alır ve öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir kabristana gömülürdü ⁽¹⁶⁾. Bu suretle beşeri hayatın tüm icablarını ve ihtiyaçlarını vakıf mallarla temine pek ala imkan vardı.

İslamın yayılması ve kendi nizamını oluşturmasından sonra, vakıf kurumu toplumsal düzen ve sistemin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Hatta İslam medeniyeti bir ölçüde bir vakıf medeniyetidir⁽¹⁷⁾. Tarihi seyri içerisinde gelişmesini tamamlayan vakıflar, bir iskan kurumu hüviyetini de almıştır ⁽¹⁸⁾.

Günümüzde pekçok bakanlıklar ile belediyelerin yaptıkları hizmetler, eskiden vakıf kanalıyla gerçekleştiriliyordu. Çok geniş ve değişik sahalarda hizmet veren vakıfların amacı, insan şahsiyetinin ve insan hayatının korunması ve geliştirilmesi, karşılaşılan maddi ve manevi zorlukların, ızdırapların dindirilmesi, hayatın güzelleştirilmesi, toplumsal düzenin hertürlü tehlikelerden korunması olmuştur.

---

(15) Yazgan, Turan, Sosyal Siyaset Açısından Vakıflar, IV. Vakıf Haftası, 1987, s.257_258.

(16) Arsebük, Esat, Medeni Hukuk Başlangıç ve Şahsın Hukuku I, İstanbul, 1938, s.279_298.

(17) Güngör, Erol, Türk Kültürü ve Milliyetçilik, Ötüken Yay., İstanbul, 1987, s.162.

(18) Kayaoğlu, İsmet, İslam Kurumlar Tarihi II, S.Ü., İlahiyat Fak. Yay. No:5, Konya, 1994, s.63.

Vakıfların verdikleri hizmetler karşılığında istediği tek şey; kendisinin asli fonksiyonu içinde, yani vakfedenin şartları çerçevesinde yaşatılıp devam ettirilmesidir.

Vakıfların hukuki, iktisadi, sosyal ve dini yönleri incelenirken bu tesislerin XIII. yüzyıldan itibaren mimari eserlerimizin kuruluşlarında önemli rol oynadıkları, mimarlara ilham ve yön verdikleri sık sık belirtilmiştir (19).

Vakıflarda amaç, kamu hizmetlerine yöneltilmiş olan tesisin uzun yıllar devam edebilmesi olduğuna göre, bu hizmetlerin yerine getirileceği vakıf binaların korunmaları da vakfın önde gelen arzusudur. Bu bakımdan vakfiyelerde tesisin gelir kaynakları etrafı şekilde tasvir ve tesbit edildikten sonra, gelirlerin sarfına vakfın nitelik ve amacına, yönetim ve işleyiş şekline ait esaslar arasına binaların devamlı tamir ve bakımını öngören şartlar da konmuştur.

Vakfiyelerde, tamirat işlerine harcanacak para miktarı, tamirat işlerinde görevlendirilecek mimar sayısı, mimarların yanısıra görevlendirilecek sanat erbabının, ayrıca hizmetlilerin kadro listeleri de belirtilmiştir (20).

Anadolu'nun 900 yıllık Türk hakimiyetindeki milli kültürümüzü, sanatımızı ve tarihimizi aksettiren, dünya ölçüsünde kıymete haiz eski eser ve abidelerin büyük bir kısmı vakıf yoluyla yapılmıştır. Dinî, hayrî, ve içtimaî hizmetlerin ifası için zamanın mahir mimarlarının sanat duyguları ve üstün zevkleri ile meydana getirdikleri binlerce nadide eseri Türk-İslam medeniyetine kazandırmışlardır.

Bu eserler dönemlerinin sanat duygu ve düşüncelerini yansıtır. Maddi değerleri yanında manevi değerleri de vardır. Medeniyet dünyasında mimari haşmeti, sanatı ve hizmete uygunluk anlayışını kuvvetle ifade ettikleri gibi milletimizin kendine has çok eski zamanlarda doğup daima gelişmiş bir sanatları olduğunu ilim alemine tanıtan delillerdir. Ayrıca inşa ve bakımlarına ait belgeler yapı işleri teşkilatına, devirlerinin teknik, mali imkan ve vasıtalarıyla iktisadi gücünü, bedii zevk ve kültürü ile idari kabiliyetini de ortaya koymaktadır.

---

(19) Kunter, H.B., "Türk İslam Eserlerine İlham Veren Manevi Amiller", **Vakıflar Dergisi**, S.VIII., Ankara, 1969, s.9_13.

(20) Bakırer, Ömür, Vakfiyelerde Binaların Tamirâtı İle İlgili Şartlar ve Bunlara Uyulması, **Vakıflar Dergisi**, S.X, Ankara, s.113_126.

Eserlerin Geleceği ve Restorasyonu

Onarım ve restorasyon işleri, ecdad yadigarı olan mimarî eserlerimizi tamir etmek, onları orijinal durumlarıyla gelecek nesillere intikal ettirmek, Türk kültürünün, Türk sanatının eşsiz tapu senetleri olarak devamını sağlamak amacıyla yapılan çalışmalardır.

Restorasyon sadece bir yapı tamiri değildir. Bilimsel araştırmaya dayalı, estetik içerikli bir müdahaledir. Korunması gereken anıtın verdiği tarihi ve sanatsal bütünlüğü korumaktır. Onarımda amaç, anıtların korunmasında ve onları hem tarihi bir belge, hem de bir sanat eseri olarak muhafaza etmektir (21).

Eserlerin bazılarının üzerinde bulunan tamir kitabeleri zaman içerisinde onarımlar yapıldığını göstermektedir.

Onarımın niçin yapıldığı, nasıl yapıldığı ve nasıl yapılması gerektiği gibi hususlar ilk ele alınması gereken konulardır.

İnsanın kültür varlıklarına (anıtlara) karşı alakası ve onlara verdiği değer çeşitli faktörlerin sonucudur. Bu faktörler eserlerin taşıdığı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Bir yapının anıt sayılması çeşitli değerlere bağlıdır. Bu değerleri yapılar, bireysel özelliklerinden kazandıkları gibi, çevreleriyle beraber düşünüldüklerinde de kazanabilirler.

Bireysel özelliklerden kazanılan değerler şu şekilde sıralanabilir: Tarihi değeri, sanat değeri, eskilik değeri, izlenim ve Pitoresklik değeri, kullanılma değeri, tarihî çevre değeri sayılabilir (22).

Bu değerleri yanında, kültürel varlığımız ve uygarlığımızın somut belgeleri olan, yüzyılların birikimi ve tecrübesi ile birer sanat eseri halinde biçimlenmiş olan bu yapıları mutlaka muhafaza etmek gerekmektedir. Ortak iftiharımız olarak aramızdaki bağı kuvvetlendiren, yarının mimarisinde bize özgü karakteri oluşturacak genç mimar ve sanatçılarımıza ilham kaynağı olacak geleneksel ve mimari yapılarımızın korunması zorunluluğu vardır.

Ülkemizde bilimsel araştırmalara dayalı restorasyon çalışmaları oldukça yenidir. Eski eserler hukuku 10 Nisan 1322 / M.1904 tarihli "Asarı Atika Nizamnamesi", 1977 yılında yürürlüğe giren "Eski Eserler Kanunu" ve 23.7.1983 tarihinden geçerli olan "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" (2863 ve daha sonraki yıllarda eklenen 3386 sayılı kanun) ile oluşturulmuştur.

(21) Kuban, Doğan, Tarihi Yok Etmeden Restore Etmek, VII. Vakıf Haftası, Ankara, 1990, s.249.

(22) Madran, Emre, Kültürel Varlıkların Korunması ve Onarılması, Vakıflar Dergisi, S.XI, s.275_276.

Kanunun amacı, kanunla korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tesbit etmektir.

Bu kanun, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumluluklarını kapsar (23). Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü ve Koruma Bölge Kurulları eski eser onarım ve koruma işlemlerini yürütmektedir.

Ülkemizdeki kültür varlıklarımızın mülkiyetleri farklı kurumlara ait bulunmaktadır. (cami, türbe, medrese, kervansaray vb. eserlerin büyük çoğunluğu Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, köprüler Karayolları Genel Müdürlüğü'ne, diğer yapıların bazıları belediyeler ve özel şahısların mülkiyetlerinde bulunmaktadır).

Restorasyon uygulamasında karmaşıklık ve ortaya konan prensiplere uyulmaması gibi bir durumla karşılaşmaktadır. Çünkü her kurumun hatalı restorasyon uygulamasında bulunduğu örnekler mevcuttur. Normalde olması gereken ise, 2863 ve 3386 sayılı yasalar gereği bazı belgeler ibraz edilerek kültür ve tabiat varlıklarını koruma bölge kurullarından onarım kararı alınarak yapılmasıdır. Bu problemin bir şekilde çözümlenmesi gerekmektedir.

Ayrıca eski eser onarım ve restorasyon işleri 2886 sayılı "**Devlet İhale Kanunu**"nun hükümleri çerçevesinde ihale edilmesi, çoğu zaman ehil olmayan müteahhitlerin işleri olmasına sebep olmaktadır (24).

Restorasyon ile ilgili çalışmalarda Avrupa'da XIX' yüzyıldan başlayarak önemli gelişmeler kaydedilmiştir. 1904 yılında Madrid'te düzenlenmiş "**VI. Uluslararası Mimarlık Kongresi**", 21-30/Ekim/1931 tarihli **Atina Konferansı**, yine 1931 tarihli restorasyon kriterleri ve "**Carto Del Restauro**"(25) 1933 yılında Atina'da düzenlenmiş "**Uluslararası Modern Mimarlık Kongresinde**" alınan eski eser restorasyonuna ilişkin önemli kararlar konunun bilimsel platformda tartışıldığını, uygulamaların da bu kararlar çerçevesinde yapılması gereğinin birçok ülke tarafından ciddiyle ve titizlikle ele alınmasının somut göstergeleridir. Tüm bu

---

(23) Alsac, Üstün, vd., **Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Onarılması Konularında Kaynakça**, Kültür Bakanlığı, KVTVK. Genel Müdürlüğü, Ankara, 1990.

(24) Işık, Ali, **Vakıflar Genel Müdürlüğünün Restorasyon Çalışmaları, VII. Vakıf Haftası**, Ankara, 1994, s.225.

(25) Kuban, Doğan, "Venedik Tüzüğü", **Uluslararası Tarih Anıtları Onarım Kuralları, Vakıflar Dergisi**, S.VII, İstanbul, 1968, s. 111_116.

kararların yeniden gözden geçirilerek daha sağlam temellere oturtulduğu 1964 tarihli "Venedik Tüzüğü"⁽²⁶⁾ zaman zaman çeşitli ülkelerin kültür ve gelenekleri çerçevesinde ortaya çıkan sorunlar dikkate alınarak bazı ilkelerinde yapılan değişikliklere karşın Uluslararası bir gerçeklik ve gereklilik kazanarak bir çok ülkedeki restorasyon çalışmalarında temel ölçü olarak kabul edilmiştir.

Eski eserlerin yoğunluğuyla dünyanın başta gelen ülkelerinden biri olan Türkiye'de, Türk Kültürü'nün bir özelliği olarak büyük anıtlarımızın çoğunluğu Vakıf malıdır. Onların yaşatılması da Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün sorumluluğundadır.

Genel bir düzeyde Vakıf idaresinin bu sorumluluğun bilincinde olduğunu ve sahip olduğu eski eserleri korumaya çalıştığını biliyoruz. Yıllık programlarda oldukça çok sayıda yapının restorasyonu ve bakımı için ödenek ayrıldığını da biliyoruz. Ancak bu sorumluluk ve bütçelerin varlığı eski eserlerin yaşatılmasına, onların tarihi karakterlerinin korunmasına yetmemektedir. Hatta restorasyon adı altında eski eserlerin yıkıcı bir hücumu bile uğradığını söyleyebiliriz.

Bilgisizce verilmiş kararların, yetersiz projelerin, acaleciliğin, tarih bilinci ve yeterli teknik bilgiye sahip olmayan, restorasyon işine de herhangi bir kâr getirici iş gibi giren müteahhitlerin, restorasyonu adı bir yapı tamiri gibi gören ihale yasalarının, politik önceliklerin, turizmle restorasyon amaçlarını birbirine karıştırmanın, gerçekten restorasyondan anlayanların, o eğitimi görmüş olanların sayısının azlığının, teknisyen adı altında iyi niyetli de olsa bilgisi olmayan kişilerin, bilgisiz (bransı dışında çalışan) ve zevksiz görevlilerin, idarecilerin müdahaleleri bir tarih katliamı olmaktadır.

Bir çok bakanlıktan fazla iş hacmine sahip olan Vakıflar, Genel Müdürlük seviyesindeki teşkilat yapısıyla çalışmaktadır. Aynı konudaki işlemleri yürütmekle yükümlü kılınan Kültür Bakanlığı mevcutken, Vakıflar Genel Müdürlüğü farklı bir Bakanlık bünyesindedir. Mülkiyeti vakıflara veya diğer kişi ve kurumlara ait olan eserlerin bakım ve korunması Kültür Bakanlığı'na bağlı birimlerce yürütülmektedir, Yapılan işlemlerde koordinasyon sağlanamaması bir problem oluşturmaktadır. Ülkemizde eski eser restorasyonu konusunda yapıcı bir yaklaşım henüz tam anlamıyla benimsenememiştir denilebilir. İlk önce bu hadiseleri önleyebilmek için kuvvetli müteyyideleri olan

---

(26) Erder, Cevat, "Venedik Tüzüğü", Uluslararası Tarihi Anıtları Onarım Kuralları, Vakıflar Dergisi, S.VII, İstanbul, 1968, s.111_116.

kanunların ve nizamaların tatbik sahasına konulması gerekmektedir (27).

Burada öncelikle "niçin onarıyoruz?" sorusuna cevap vermek gerekir. Anıtın onarımına karar veren ve onarım karakterini belirlemede rol oynayan etkenler şöyle sıralanabilir;

1- Eski eseri sonraki nesillere devretme görevi,
2- Eserin kendi tarihi, mimari önemi ve kişilerce oluşturulan diğer değerleri,

3- Halihazırda toplumun kültürel, ekonomik ve sosyal gelişmelerinin ortaya koyduğu zaruret,

4- Envanter ve döküm sonucu yapının onarım ihtiyacının tesbiti ve çabukluk ihtiyacının doğrulanmasıdır.

Onarımın gerekliliği böylece ortaya konduktan sonra, onarım için neler yapılması gerektiğinin belirlenmesi başarılı bir tatbikat için "ön şart" olmaktadır (28) Günümüzde restore edilen yapı herşeyden önce bir tarihi belgedir. Yapının restorasyonu, tarihî kimliğinin korunması amacıyla yapılır. Bilimsel restorasyon, yapının analitik etüdü ile başlar. Bu etüd üç açıdan yapılır:

- a) Tarih açısından,
- b) Estetik açıdan,
- c) Teknik açıdan (yani strüktür ve konstrüksiyon açısından),

Her üç etüd kendi içinde ayrıca üç düzeyde ele alınır:

- a) Yapının çevresi ile ilişkisi açısından
- b) Yapının bütünü açısından
- c) Yapının detayları açısından(29).

Genel uygulama ilkesi olarak önce tarihî mirasımızı teşkil eden anıtların ve tarihî şehrin parçalarının ayakta tutulması ve bozulmasına mani olacak koruyucu bir restorasyon anlayışının yerleştirilmesi gerekmektedir.

Bilimsel bir restorasyon uygulanmasında şu aşamalardan geçildiği görülmektedir.

---

(27) Ülgen, A. Sami, **Anıtların Korunması ve Onarılması I**, Ankara, 1943, s.7.

(28) Kuban, Doğan, **Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar, Vakıflar Dergisi, S.VIII**, Ankara, 1969, s.349_350.

(29) Madran, Emre, **a.g.m.**, s.275_276.

1- Restorasyon öncesi belgeleme; Rölöve, Fotoğraf, Yapının Konstrüktif ve Strüktürel taşıyıcıların analizi, Konstrüksiyon (Duvar örgü teknikleri) ve malzeme özelliklerinin belirlenmesi, bezeme karakterinin çözümlenmesi, tesisat ve alt yapının araştırılması gereklidir.

2- Bozulma nedenlerinin belirlenmesi; Konstrüktif ve Strüktürel elemanlarda, malzemede ve bezemelerdeki bozulmaların nedeleri belirlenmelidir.

3- Yapının Restitüsyon önerisi; Yapının tamamının ve ayrıntıların restitüsyonu (bozulma durumuna göre) yapılmalıdır.

4- Restorasyon kararı, kapsamı ve uygulama aşaması; Restorasyon uygulaması, mimarî elemanların ve süsleme türlerinin (taş, ahşap, alçı vb. malzeme ve yazı, bitkisel, figür, geometrik vb.süslemelerin) bu sahada yapılan araştırma ve uygulama sonuçları örnek alarak gerçekleştirilmelidir.

5- Çevre düzenlemesinin onarım sonrası yapılması gerekmektedir.

6- Neticede yapılan çalışmalar belgelenmeli, bu belgeler arşivlenmeli ve ilmi şekilde neşredilmelidir.

Restorasyon çalışmaları dışında taş eserlerin tahribatlarına neden olan, taşın yapısal özelliğinden dolayı etkilenme, hava kirliliğinden etkilenme, su, güneş ve biyolojik etkenlerden (bitkilerin etkilerinden) etkilenerek zarar gördükleri görülmektedir.Sözü edilen olumsuzluklar için koruma ve bakım yollarının bilen elemanlarca uygulanması gerekmektedir.

Bir Ulusun büyüklüğü ve tarih içindeki yeri, onun sadece politik ve askeri başarıları ile sabit değildir. O Ulus uygarlığı ve kültürü ile dünya medeniyeti içinde yerini alır. Sahip olduğu kültür varlıkları ile haklı yerini almış olan ülkemizin kültür mirasını koruyabilmesi ve hızla gelişen şehirlerimizde eski eserlerin durumu ve konumunu ele almak gerekmektedir. Bu nedenle planlama sırasında şu ilkelerin gözönünde tutulması gerekmektedir.

1- Tarihsel merkez korunmalıdır (Kentin korunması ve değişimi denetim altında tutulmalıdır).

2- Ulaşım (yaya yolları) düzenlenmesine dikkat edilmelidir.

3- Eski dokuyla uyuşması imkansız işlevleri barındırmak için kent dışında yeni yerler ayrılmalıdır.

4- Tarihi merkeze gerekli kamusal hizmetler götürülmelidir.

Hatalı şehircilik planı uygulamalarının, ilan edilen Sit alanlarının, eski eserlerin korunma alanlarının belediyelerimizce seçim vaatlerine konu olması kültür düzeyi ile ilgili bir konu olduğu gibi çözümlenmesi gereken bir problem olarak bulunmaktadır.

Eski eserlere yapılış amaçlarına ters düşmeyen fonksiyonlar vererek onları kullanılabilir hale getirmek de mümkündür. Bu suretle bina

içinde yaşanır, temiz bakılır hale gelir, harap olmaktan kurtarılabilir. Fonksiyon verirken gerekli ilaveler onun bünyesini etkilememelidir. Ayrıca Vakıfların sahipliği yanında kullananların krallığı gibi olmamalıdır.

Eserlerimizi birtakım faaliyetler neticesinde ayakta tutabilmek mümkün olabilir. Ancak herşeyin temelinde insan faktörünün olduğu düşüncesinden hareketle, halkımızın kendi eserlerine sahip çıkmasını sağlamak, bilgi sahibi etmek, özellikle idarecilerimizin yetiştirilmeleri aşamasında gerek yasal sorumluluklarını yerine getirme gerekse milli kültür açısından bu konuya duyarlı olmaları sağlanmalıdır. Belirli günler ve haftalar dikkate alınarak okullarımızda eğitici çalışmalar yapılmalıdır. Ayrıca restorasyon için "Lisans" düzeyinde veya "Mastıra" dayalı uzmanlık bölümleri açılmalıdır.

Eski eserlerin tamir ve restorasyonlarını gerçekleştirecek sanatçıları, taşçıyı tahta oymacısını, sedef kâkmacısını, kalem işlerini yapacak ressamı, hattatları yetiştirecek okul ve atelyelerin kurulması için ilgili kurumlar koordineli olarak çalışmalıdır.

İşçi kadrolarında ihtiyaç duyulan sanat erbablarının çalışmalarına, onların sanatlarından istifade edilmeye çalışılmalıdır. Onarım dışında eserlerin koruma, bakım ve temizliğini yapmak üzere eleman görevlendirilmez.

Kısaca meselenin çözümü, uyarmamız gereken üst düzey yöneticiler, bu memleketi idare edenlerdir. Üst düzey yöneticiler gerçekten kültürel mirasın bilincinde, sevgi ve saygısında değilse hazırlanan yasalar, maddi imkanlar ve uygulamalar eksik kalır ve kültür varlıklarımız kaderine terk edilmiş olurlar.

